

ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC TRUYỆN TRÌNH THẨM

NGUYỄN THỊ THU THỦY¹

Abstract: This study analyzes and describes the internal structure of detective stories from the linguistic approach. The research results show that, in addition to the common characteristics in the structure of literary and narrative work, the structure of detective stories has some outstanding characteristics: (i) In the surface structure, the opening part is always the event of the investigator character receiving the case. Unlike most short stories and novels, detective stories always have two plots. The narrative includes the thrilling, attractive, surprising details, the story structure is often quite fixed in three parts: receiving the case - investigating and solving the case - announcing the truth; (ii) In the intermediate structure, the character system is typological: investigator type, victim type, suspect type, perpetrator type...; (iii) In the deep structure, after the thrilling case, the story often aims to convey messages guiding people to humane values.

Keywords: *detective story, structure, surface structure, intermediate structure, deep structure*

1. Đặt vấn đề

Truyện trình thám là thể loại văn học được hình thành ở phương Tây từ giữa thế kỉ XIX với sự đặt nền móng của nhà văn Mỹ Edgar Poe. Nhưng thể loại này thực sự phát triển ở đỉnh cao và có những ảnh hưởng quan trọng đối với văn chương tiểu thuyết, từ thập kỉ 70 của thế kỉ XX. Lúc này vấn đề nghiên cứu truyện trình thám mới được đặt ra một cách nghiêm túc. Cho nên, ở Việt Nam, so với thành tựu nghiên cứu nhiều thể loại truyện khác, thì các nghiên cứu về truyện trình thám còn khiêm tốn, đặc biệt từ góc độ ngôn ngữ học thì vẫn đang còn bỏ ngỏ.

Lần đầu được đưa vào Chương trình Giáo dục phổ thông môn Ngữ văn (chương trình 2018), thể loại truyện trình thám cũng trở thành một thách thức không nhỏ đối với các nhà lí luận giáo dục và các thầy cô giáo.

Một tác phẩm văn học có thể được tiếp cận theo nhiều cách khác nhau. Với quan niệm tác phẩm văn học là một chỉnh thể toàn vẹn, chúng tôi lựa chọn nghiên cứu truyện trình thám từ góc độ cấu trúc.

Văn bản văn học vốn đã có cấu trúc nhiều tầng bậc, phức tạp. Xét về quan hệ nội tại, văn bản văn học nói chung cũng như văn bản truyện nói riêng bao giờ cũng có cấu trúc ba tầng: tầng bề mặt (văn bản ngôn từ), tầng trung gian (hệ thống hình tượng) và tầng bề sâu (các lớp nội dung, ý nghĩa). Bài viết này sẽ xem xét đặc điểm cấu trúc nội tại của truyện trình thám ở ba tầng cấu trúc đó để làm rõ vấn đề: *Truyện trình thám có gì khác so với những thể loại truyện khác về phương diện cấu trúc (cấu trúc nội tại)?* Từ đó, có thể có những gợi ý về cách tiếp cận phù hợp với thể loại truyện này.

2. Ngữ liệu và phương pháp nghiên cứu

2.1. Ngữ liệu nghiên cứu

Ngữ liệu nghiên cứu của chúng tôi là một số tác phẩm tiêu biểu cho truyện trình thám của thế giới và Việt Nam sau:

(1) Arthur Conan Doyle, *Serlock Holmes*, nhóm dịch giả Lê Khánh, Đỗ Tư Nghĩa,... tập 1,2,3 NXB Văn học, Hà Nội, 2022.

(2) Agatha Christie, *Nhân chứng buộc tội*, Lan Huê dịch, NXB Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh, 2022.

(3) Phạm Cao Cung, *Vết tay trên trần*, NXB Công an nhân dân, 2018.

¹ PGS.TS, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

2.2. Phương pháp nghiên cứu

Chúng tôi khảo sát, nghiên cứu các yếu tố của truyện trinh thám trong từng tầng cấu trúc văn bản của các tập truyện, nhưng chỉ tập trung phân tích một số truyện điển hình sau đây:

(1) *Ba sinh viên* in trong *Serlock Holmes*, Arthur Conan Doyle, nhóm dịch giả Lê Khánh, Đỗ Tư Nghĩa,... tập 2, NXB Văn học, Hà Nội, 2022.

(2) *Người dị dạng* in trong *Serlock Holmes*, Arthur Conan Doyle, nhóm dịch giả Lê Khánh, Đỗ Tư Nghĩa,... tập 2, NXB Văn học, Hà Nội, 2022.

(3) *Bài hát đồng sáu xu* in trong *Nhân chứng buộc tội*, Agatha Christie, Lan Hué dịch, NXB Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh, 2022.

(4) *Ba viên ngọc bích* in trong *Vết tay trên trần*, NXB Công an nhân dân, 2018.

3. Kết quả nghiên cứu

3.1. Đặc điểm cấu trúc bề mặt của truyện trinh thám

Cấu trúc bề mặt của truyện là toàn bộ văn bản truyện, bao gồm các yếu tố: nhan đề, phần mở đầu, phần diễn biến truyện, phần kết truyện, các chi tiết, các thành phần lời nói.

3.1.1. Đặc điểm nhan đề truyện trinh thám

Nhan đề của tác phẩm văn học là tên truyện, tên bài thơ, tên một tiểu thuyết... là một căn cứ quan trọng để nhận diện tính hoàn chỉnh của văn bản. Nhan đề là phần đầu tiên trong cấu trúc bề mặt của tác phẩm văn học. Nhan đề là một điểm nhấn, thường bao hàm trong nó những tầng nghĩa của văn bản nghệ thuật. Có nhiều kiểu tên văn bản văn học: có kiểu tên mang tính biểu trưng (*Không có vua*), có kiểu tên mang tính tạo hình, tập trung vào một hình tượng trung tâm trong tác phẩm (*Chí Phèo*), có kiểu tên mang tính luận đề (*Trăm năm cô đơn*),...

Nhan đề của truyện trinh thám thường “có vẻ” khá tường minh, phù hợp với nội dung, thể loại truyện vụ án:

- Nhan đề là tên nhân vật chính - nhân vật thám tử của một seri truyện: *Sherlock Holmes* (Bộ truyện *Sherlock Holmes* của Arther Conan Doyle);

- Nhan đề gợi ra thủ phạm: *Người dị dạng*, *Tên tố tụng ngoại hạng*,... (trong bộ truyện *Sherlock Holmes* của Arther Conan Doyle);

- Nhan đề gợi ra địa điểm xảy ra vụ án: *Ngôi nhà bỏ trống*, *Câu chuyện xảy ra ở kí túc xá*, *Vụ án mạng ở Abbey Grange*, *Thung lũng Khủng khiếp*, *Bí ẩn lâu đài Shoscombe*, ... (trong bộ truyện *Sherlock Holmes* của Arther Conan Doyle);

- Nhan đề gợi ra thời gian xảy ra vụ án: *Đêm kinh hoàng*, ... (trong bộ truyện *Sherlock Holmes* của Arther Conan Doyle);

- Nhan đề gợi ra manh mối của vụ án: *Vết máu thứ nhì*, *Cái kính kẹp mũi bằng vàng*, *Hai lỗ tai người trong hộp các tông*, *Bàn chân của quỷ*, *Những hình nhân nhảy múa*, ... (trong bộ truyện *Sherlock Holmes* - Arther Conan Doyle), *Bài hát đồng sáu xu* (Agatha Christie);

- Nhan đề gợi ra tài sản bị đánh cắp: *Ba viên ngọc bích* (Phạm Cao Cung)...

Có thể phân tích các nhan đề truyện *Ba sinh viên* và *Người dị dạng* như sau:

- *Ba sinh viên*: Đây là câu chuyện vụ án bị lộ đề thi ở trường học nên trước hết, nhan đề của truyện đã được đặt theo cách lấy nhân vật chính của truyện để đặt tên (nghị phạm, thủ phạm); thậm chí cái tên này còn gợi ra địa điểm xảy ra vụ án (trường học); tính chất vụ án (ăn cắp đề)...

- *Người dị dạng*: Truyện kể về vụ án ngài đại tá Barkerlay bị giết tại nhà riêng. Nên tên truyện có thể gợi ra kẻ gây án, trong thực tế lại không phải vậy, ông ta chỉ tình cờ vừa là nhân chứng, vừa là nghi phạm của vụ án. Người dị dạng - Henry Wood là một nhân vật phụ trong truyện được chọn làm tiêu đề

của truyện có nhiều ý nghĩa: sự dị dạng của Henry Wood khởi thủy từ một tội ác của đại tá Barclay, rồi cuối cùng kẻ gây ra tội ác đó phải chết bởi sự trừng phạt vì trông thấy tội lỗi của chính mình (nhìn thấy Henry Wood, tự té gục đầu xuống thanh gác cũi). Mặt khác, sự xuất hiện của người dị dạng cũng là một nhân tố bất ngờ, thể hiện ý nghĩa nhân văn của câu chuyện về tình người, tính người,...

3.1.2. Bố cục của truyện trình thám

3.1.2.1. Đặc điểm phần mở đầu

Phần mở đầu của văn bản truyện (còn gọi là phần trình bày), có nhiệm vụ giới thiệu thời gian, nơi chốn, nhân vật, đối tượng thông báo, chỉ ra kiểu trình bày (chủ quan hoặc khách quan), thái độ của người tường thuật đối với những biến cố được miêu tả (những biến cố có tính chất hiện thực hoặc hư cấu, hoặc hoang đường...). [5, tr.10]

Vậy truyện trình thám mở đầu thế nào? Có thực hiện nhiệm vụ giới thiệu này không? Nhìn chung, phần mở đầu của truyện trình thám thường giới thiệu vụ án, nói chính xác là kể về sự kiện tiếp nhận vụ án. Bao gồm các thông tin về thời gian tiếp nhận vụ án, thời gian xảy ra vụ án, (thời gian điều tra vụ án), địa điểm tiếp nhận vụ án, vụ án, người tiếp nhận vụ án, người báo án, nạn nhân, nghi phạm...

Ví dụ, truyện *Chàng sinh viên*, ở phần mở đầu của truyện có các thông tin như sau:

- Thời gian: thời gian tiếp nhận vụ án: năm 1895; thời gian điều tra vụ án diễn ra trong khoảng một ngày, từ lúc thầy Hilton phát hiện vụ việc đến ngày thi;

- Địa điểm: căn nhà trọ của Sherlock Holme và người bạn Watson ở một thành phố của nước Anh;

- Sự kiện: thám tử Sherlock Holmes tiếp nhận vụ án lộ bí mật đề thi môn tiếng Hy Lạp để lấy học bổng cao, thầy Hilton - nạn nhân - thầy giám học và giáo sư diễn giảng ở trường Trung học Saint Luke, là người báo án, trình bày về việc bị lộ đề thi, đưa ra những nghi ngờ, manh mối vụ án và đề nghị thám tử Holmes điều tra vụ việc. Các thông tin về vụ án được tóm tắt cụ thể:

- Nơi xảy ra vụ án: căn phòng của thầy Hilton, nơi để đề thi đang đọc dở;

- Thời gian xảy ra vụ án: lúc thầy Hilton đi dự tiệc ở ngoài trường;

- Nghi phạm: Gilchrist, Miles, Daulat, Bannister.

- Truyện được kể từ cái nhìn chủ quan của người trong cuộc - nhân vật Watson - bạn đồng hành với thám tử Sherlock Holmes.

Hoặc truyện *Bài hát đồng sáu xu* của Agatha Christie: phần mở đầu của truyện giới thiệu, trình bày các thông tin như sau:

- Thời gian: thời gian tiếp nhận vụ án: vào một buổi tối; sau khi cảnh sát đã tiếp nhận vụ án mà không làm được gì;

- Địa điểm: tại nhà của luật sư Edward;

- Sự kiện: Luật sư Edward tiếp nhận vụ án giết người - bà Lily Crabtree bị giết ngay trong nhà tù ba tuần trước;

- Người báo án: cô Magdalen Vaughan - cháu gái của nạn nhân. Các thông tin về vụ án được tóm tắt cụ thể:

- Nơi xảy ra vụ án: nhà Magdalen Vaughan, tất cả thành viên đều đang có mặt ở nhà, tất cả các cửa đều được cài then bên trong và dường như không có dấu hiệu nào của việc đột nhập;

- Thời gian xảy ra vụ án: trước 7h30 tối;

- Nghi phạm: bốn thành viên trong gia đình Magdalen là: Magdalen Vaughan. Matthew (em trai sinh đôi với Magdalen Vaughan), chú họ William Crabtree, thím Emily.

- Truyện được kể từ cái nhìn khách quan của người ngoài cuộc, kể về hành trình điều tra, phá án của luật sư Edward.

Các truyện khác cơ bản đều có phần mở đầu tương tự như vậy.

3.1.2.2. Đặc điểm phản diện biến truyện

Nghiên cứu của chúng tôi cho thấy: Phản diện biến của truyện trinh thám thường có hai cốt truyện: Cốt truyện thứ nhất là hệ thống sự kiện triển khai theo nhân vật thám tử, cốt truyện thứ hai là hệ thống sự kiện triển khai theo nhân vật nạn nhân và thủ phạm.

Ví dụ: Truyện *Ba sinh viên* có hai cốt truyện:

Cốt truyện 1: Hệ thống sự kiện triển khai theo hành trình phá án của nhân vật thám tử Sherlock Holmes:

1	Quá trình điều tra của Sherlock Holmes: + Sherlock Holmes gặp gỡ các nghi phạm: Gilchrist, Daulat, Miles để điều + Holmes và Watson trò chuyện và suy đoán về thủ phạm. + Holmes vào các tiệm bán văn phòng phẩm để tìm cây bút có vỏ giống mảnh vỏ bút chì ở hiện trường; đi bộ suốt hai giờ, ra sân vận động và mang về một mẫu đất sét.
2	Sherlock Holmes chuẩn bị công bố sự thật: + Sherlock Holmes, thầy Hilton và Watson hẹn Bannister đến phòng thầy Hilton để hỏi chuyện. Bannister nhất quyết không tiết lộ thêm về vụ án. + Gilchrist được gọi đến phòng thầy Hilton.
3	Sherlock Holmes công bố sự thật: + Sherlock Holmes thẩm vấn Bannister trong phòng xử án tự lập. + Gilchrist được dẫn vào phòng xử án mà Bannister được bố trí đứng ở vị trí mà Gilchrist có thể nhìn thấy. + Trước những lời vạch trần của Sherlock Holmes, Gilchrist thừa nhận lỗi lầm.

Cốt truyện 2: Hệ thống sự kiện triển khai theo nhân vật thủ phạm Gilchrist

i	Tờ đề thi để trên bàn trong phòng thầy Hilton, nhưng cửa sổ, cửa ra vào không đóng.
ii	Gilchrist nhìn thấy tờ đề thi.
iii	Gilchrist đã vào phòng chép đề thi
iv	Khi bị phát hiện, Ghi-crit trốn thoát nhờ sự trợ giúp của Bannister nhưng để quên đôi găng tay dính đất.
v	Vì manh mối này mà Gilchrist bị thám tử phát hiện và bị buộc tội.
vi	Gilchrist nhận tội, kết thúc vụ án.

Truyện *Ba viên ngọc bích* của Phạm Cao Cung có hai cốt truyện như sau:

Cốt truyện 1: Hệ thống sự kiện triển khai theo nhân vật điều tra Kì Phát

1	Quá trình điều tra của Kì Phát: + Kì Phát kiểm tra hiện trường, tra xét anh Tham Lượng và chị Tham Lượng, thăng xe. + Kì Phát thuê xe đạp, đi từ Nhà hát Lớn về nhà anh Tham Lượng rồi vòng ngược lại để kiểm chứng phán đoán về thủ phạm của mình.
2	Kì Phát tìm ra sự thật + Kì Phát tìm ra thủ phạm: anh Tham Lượng thì tráo chiếc vòng giả để lấy vòng thật tặng cho người tình; thăng xe thì ăn trộm chiếc vòng giả do anh Tham Lượng gửi bày. + Kì Phát lấy lại tài sản cho nạn nhân: ++ Vạch trần tội ăn trộm của thăng xe, buộc y trao lại chiếc vòng (vòng giả). ++ Đi xem hát à đào cùng anh Tham Lượng, tráo lại chiếc vòng thật. + Kì Phát trao trả cho chị Tham Lượng chiếc vòng ngọc, kết thúc điều tra, không công bố công khai thủ phạm.
3	Kì Phát kể lại quá trình điều tra và diễn biến vụ án cho người bạn nghe: Kì Phát kể lại diễn biến vụ án và những phát hiện manh mối, phán đoán của mình để tìm ra thủ phạm.

Cốt truyện 2: Hệ thống sự kiện triển khai theo nhân vật thủ phạm - anh Tham Lương

i	Cô đào Phụng - người yêu anh Tham Lương - một mực đòi tặng chiếc vòng có ba viên ngọc quý như của vợ anh Tham Lương.
ii	Anh Tham Lương nghĩ ra kế đánh tráo chiếc vòng ngọc của vợ để chiều lòng người yêu và cũng không bị rắc rối với vợ.
iii	Hôm đi xem hát, anh khuyên vợ cất vòng ở nhà.
iv	Trong lúc vợ xem hát, anh nhanh chóng đạp xe về nhà đánh tráo chiếc vòng.
v	Thăng xe sập bẫy của anh Tham Lương, thấy chiếc vòng giả trong kết sắt đang mở nên lấy trộm.
vi	Vợ chồng anh Tham Lương trở về nhà, chị Tham Lương phát hiện chiếc vòng đã mất, bèn yêu cầu anh Tham Lương viết thư cho thám tử Kì Phát.

Nhìn vào hệ thống cốt truyện của hai truyện, có thể thấy:

- **Phần thắt nút:** Truyện nào cũng có hai loại sự kiện có tính chất tạo nút thắt: Thứ nhất: mâu thuẫn, xung đột làm nảy sinh nút thắt của câu chuyện chính là tình huống ở sự kiện (i) và (ii) của truyện *Ba sinh viên*, sự kiện (i) của truyện *Ba viên ngọc bích*. Sự hờ hênh của nạn nhân đã khiến thí sinh tham dự kì thi nảy sinh dã tâm chộp trộm đề thi (truyện *Ba sinh viên*), sự tham lam tình ái của anh Tham Lương là nguyên nhân gây rắc rối cho anh (truyện *Ba viên ngọc bích*); Thứ hai: mâu thuẫn giữa khả năng phạm tội của nhiều nghi phạm lại ít manh mối và việc xác định thủ phạm thực sự của vụ án và thời gian điều tra vụ án (chỉ trong khoảng một ngày, vì ngày hôm sau là ngày thi) (truyện *Ba sinh viên*); mâu thuẫn giữa vụ mất trộm mà không nghi được cho ai, vì kẻ thì là chồng, kẻ thì là đầy tớ tin cẩn (truyện *Ba viên ngọc bích*)...

- **Phần phát triển:** Truyện nào cũng có hai phần phát triển cốt truyện: một phần là quá trình điều tra của thám tử (sự kiện số 1 của cả hai truyện), một phần là quá trình từ lúc thủ phạm phạm tội đến lúc chạy thoát (sự kiện iii, iv của truyện *Ba sinh viên*), quá trình từ lúc anh Tham Lương lên kế hoạch phạm tội, đến lúc phạm tội rồi viết thư cho thám tử Kì Phát theo yêu cầu của vợ (sự kiện ii-vi). Đây là phần quan trọng của cốt truyện bao gồm quá trình điều tra, gập gờ nghi phạm, thu thập manh mối của thám tử và chuỗi các hành động phạm tội, sau khi phạm tội của tội phạm.

- **Cao trào:** Hành động, sự việc có vẻ đẩy mâu thuẫn lên đỉnh điểm trong truyện *Ba sinh viên* chính là nghi phạm nào cũng có khả năng phạm tội: việc cậu sinh viên Miles ở tầng trên cùng cư xử rất thô lỗ, không chịu tiếp thám tử; cậu sinh viên người Ấn thì có vẻ ranh ma, cứ đi đi lại lại trong phòng; Bannister có vẻ là người trung hậu nhưng lại có rất nhiều điều đáng ngờ... Những điều này buộc thám tử Holmes phải có một quyết định khác, tiếp tục điều tra để tìm thêm bằng chứng, bắt đầu điều tra về cái bút có vỏ giống mảnh bút chì ở hiện trường, rồi lại đi bộ suốt hai tiếng để mang về mẫu đất sét như mẫu đất sót lại tại hiện trường.

Trong truyện *Ba viên ngọc bích* thì hành động, sự việc đẩy mâu thuẫn lên đỉnh điểm chính là anh Tham Lương đánh tráo chiếc vòng giả để lấy vòng thật mang cho tình nhân, rồi thăng xe sập bẫy của anh Tham Lương, lấy cắp chiếc vòng giả.

- **Cối nút:** Trong truyện *Ba sinh viên*, việc tìm thấy mẫu đất sét khớp với mẫu đất còn sót lại tại hiện trường đã khiến Holmes giải được bí mật vụ án, tìm ra hung thủ thực sự chính là Gilchrist - một sinh viên chăm chỉ và là một vận động viên giỏi - người cũng đón tiếp đoàn thám tử rất vồn vã, xởi lởi. Trong truyện *Ba viên ngọc bích*, việc xác định được thời gian đi xe đạp từ nhà hát về nhà anh Tham Lương rồi quay lại, việc anh Tham Lương thuê xe đã giúp thám tử Kì Phát xác định được thủ phạm đích thực, rồi từ đó lần ra việc đánh tráo chuỗi ngọc, thăng xe sập bẫy anh Tham Lương... thám tử lấy lại được chuỗi ngọc thật và trao trả cho nạn nhân.

3.1.2.3. Phần kết thúc

Phần kết thúc truyện trinh thám cũng nằm ở vị trí cuối cùng của văn bản truyện, tương ứng với các sự kiện số 3, vì ở cốt truyện 1 và 2 của truyện *Ba sinh viên*. Thực chất thì ở sự kiện số 3, khi thám tử xử án thì quá trình phạm tội và thoát tội của thủ phạm mới được thám tử kể lại rành rẽ, cụ thể. Nên thực chất, cốt truyện thứ hai này được lồng trong lời kể của thám tử khi xử án, công bố sự thật. Tức là cốt truyện thứ hai được lồng trong cốt truyện thứ nhất. Cho nên cái kết cấu bề mặt, kết cấu tuyến tính của văn bản, nếu có nói là nó được tổ chức theo quan hệ nhân quả thì là quan hệ nhân quả của quá trình phá án - kết quả phá án chứ không phải quan hệ nhân quả của quá trình phạm tội. Bởi phải có vụ án rồi, có “quả” rồi thì thám tử mới nhận vụ án và đi điều tra (tìm “nhân”).

Ở phần kết của truyện trinh thám, thám tử thì công bố sự thật, còn thủ phạm thì nhận tội. Ngoài ra, những ứng xử tốt đẹp, công bằng, chính trực của thám tử bao giờ cũng hướng thủ phạm, kẻ đồng phạm (nếu có) đến sự tử tế, lương thiện. Trong truyện *Ba viên ngọc bích*, việc không công bố công khai thủ phạm là anh chồng với nạn nhân của thám tử Kì Phát có lẽ vì vừa muốn giữ hoà khí cho gia đình này, vừa khiến cho anh Tham Lượng còn mặt mũi để mà sống cho tử tế, lương thiện...

3.1.3. Đặc điểm các chi tiết của truyện trinh thám

Các chi tiết trong truyện trinh thám được xây dựng rất kịch tính, nhằm đánh lạc hướng, gây bất ngờ cho người đọc.

Ví dụ, truyện *Ba sinh viên*:

+ Cả ba sinh viên đều ở cùng nhà với thầy Hilton và thường đi qua phòng làm việc của thầy - hiện trường vụ án.

+ Các sinh viên đều có động cơ trộm đề thi nhưng lại vừa có tính tốt và xấu: Gilchrist - một sinh viên chăm chỉ, tử tế và là vận động viên giỏi - sống ở tầng hai nhưng hơi yếu môn tiếng Hy Lạp. Daulat sống ở tầng ba. Cậu học tốt nhưng môn tiếng Hy Lạp yếu, trông “ranh ma” và hành động khó hiểu (đi lại liên tục trong phòng). Sống ở tầng trên cùng là Miles. Cậu ta được xem là sáng dạ nhất trường, nhưng lại lười học, ương ngạnh, ăn chơi và vô kỉ luật. Cậu ta suýt bị đuổi học ngay trong năm thứ nhất vì dính vào một vụ bài bạc. Cả học kì này, cậu ta toàn rong chơi; thái độ bất lịch sự, ăn nói lỗ mắng khi thầy Hilton gõ cửa phòng.

→ Những chi tiết này khiến người đọc hướng sự nghi ngờ đến Miles nhiều nhất, để cuối cùng chân tướng sự việc lộ diện bất ngờ.

+ Thầy Hilton, Sherlock Holmes và Watson đều thấy người hầu Bannister là người trung hậu, có lẽ không liên quan đến vụ việc.

→ Tuy nhiên, những người có liên quan đến hành động gian dối trước khi kì thi diễn ra là Gilchrist và Bannister. Gilchrist là người ít bị nghi ngờ vì có phẩm chất tốt (sinh viên chăm chỉ, vận động viên giỏi, đón khách niềm nở, vui vẻ, dễ chịu) nhưng lại là kẻ phạm tội vì không vượt qua được cám dỗ. Bannister gây ấn tượng là người trung thực và không có động cơ phạm tội lại là người bao che lỗi lầm của Gilchrist ⇒ gây bất ngờ cho độc giả.

Những điều này đem đến sự bất ngờ, hấp dẫn cho tác phẩm.

Truyện *Bài hát đồng sáu xu*: Những manh mối ở phần đầu truyện gây nhiều khó phức tạp. Thành viên nào trong gia đình Magdalen Vaughan cũng có thể là nghi phạm: thím Emily và bà Lily cãi nhau rất căng thẳng, thái độ của bà thím rất đáng ngờ; Magdalen không muốn sống ở nhà bà mình nữa do bất đồng quan điểm về công việc người mẫu của cô; Matthew đang nợ rất nhiều tiền, không muốn hợp tác với vị luật sư.

→ Khiến người đọc hướng sự nghi ngờ đến các thành viên trong gia đình, đặc biệt là Matthew.

+ Bà Martha rất yêu quý, thậm chí nói rằng sẵn sàng chết thay bà chủ Lily. Martha được đánh giá là thật thà và đáng tin.

→ Tuy nhiên, thủ phạm là Ben - con trai bà Martha và bà Martha đã che giấu tội lỗi của con mình.

3.1.4. Đặc điểm các thành phần lời nói

Xét về các thành phần lời nói của truyện trinh thám, có thể khái quát một số đặc điểm sau đây:

Lời nói của người kể chuyện bao gồm phần lời kể, lời tả, lời bình luận đơn thuần là rất ít. Nếu có kể, tả hay bình luận thì đều thực hiện trong lời thoại của nhân vật, nhiều nhất là trong lời thoại của nhân vật thám tử hoặc là nhân vật người kể chuyện, rồi đến lời nhân vật nhân chứng, nạn nhân. Cụ thể là:

- Các chi tiết về vụ án, về những kẻ tình nghi chủ yếu được thể hiện qua lời kể của nạn nhân hoặc trong nhận định, đánh giá của bị hại và những người liên quan.

- Các chi tiết về quá trình điều tra, diễn biến vụ án, việc điều tra, thu thập bằng chứng, manh mối hay suy luận, phán đoán... được kể bởi nhân vật người điều tra (thám tử, luật sư...)

Có thể nói, trong tác phẩm trinh thám, chủ yếu là lời thoại của các nhân vật. Mà lời thoại của nhân vật cũng chủ yếu là lời nói, gần như vắng bóng ý nghĩ và các độc thoại nội tâm. Các hình thức dẫn thoại không quá phức tạp, thiên về hình thức thoại dẫn trực tiếp, tường minh.

Nhìn tổng thể, lời nói của truyện trinh thám không miêu tả kĩ, không bình luận sâu quá trình cân nhắc, suy luận của người điều tra có tác dụng giúp câu chuyện thêm kịch tính, căng thẳng.

3.2. Cấu trúc trung gian của truyện trinh thám

3.2.1. Các yếu tố trong cấu trúc trung gian của truyện trinh thám

Các yếu tố trong cấu trúc trung gian của truyện trinh thám, tức là hệ thống hình tượng trong truyện trinh thám gồm có: nhân vật người kể chuyện, người điều tra, nạn nhân, nghi phạm, thủ phạm, đồng phạm. Ngoài ra, trong một số truyện có xuất hiện nhân vật cảnh sát.

3.2.1.1. Nhân vật người điều tra:

Đây là nhân vật trung tâm của truyện. Trong các truyện trinh thám, nhân vật người điều tra thường là thám tử, luật sư. Kiểu nhân vật này thường được xây dựng qua các chi tiết về cách thức phá án, suy luận, tìm bằng chứng,... qua đó nhân vật được thể hiện là người rất thông minh, nhạy bén, có tài năng phán đoán, suy luận... và rất công tâm, nhân hậu.

Thám tử Sherlock Holmes trong chuỗi các truyện vụ án của Arthur Conan Doyle là kiểu nhân vật được xây dựng nhất quán như vậy. Chẳng hạn, trong truyện *Ba sinh viên*, Sherlock Holmes là một thám tử tài năng: sắc bén trong suy luận, nhanh nhạy trong quan sát, thận trọng trong điều tra. Ông bao dung cho những lầm lỗi của người trẻ tuổi, đặc biệt là một người có tương lai đầy hứa hẹn như Gilchrist. Đồng thời ông cũng khích lệ, an ủi cậu bước qua sai lầm. Từ đầu đến cuối, Sherlock Holmes luôn dành niềm tin tưởng cho Gilchrist. Dù ông chính là người vạch trần lỗi lầm của cậu, nhưng không hề đánh giá thấp cậu chỉ vì lỗi lầm đó.

Luật sư Edward trong *Bài hát đồng sáu xu*, thám tử Kì Phát trong truyện *Ba viên ngọc bích* cũng có những phẩm chất như vậy. Tuy nhiên, trong truyện *Ba viên ngọc bích*, do vụ án chồng là thủ phạm, vợ là nạn nhân, phẩm chất của thám tử còn thể hiện ở ứng xử tế nhị nhằm giữ hoà khí cho gia đình khi không công bố danh tính thủ phạm...

Đây là những phẩm chất đặc trưng của kiểu nhân vật người điều tra trong truyện trinh thám.

3.2.1.2. Nhân vật thủ phạm:

Nhân vật thủ phạm thường được xây dựng qua các chi tiết liên quan đến việc phạm tội: dấu hiệu phạm tội, cách phạm tội, các chi tiết thể hiện sơ hở của thủ phạm...

Trong truyện *Ba sinh viên*, nhân vật thủ phạm là Gilchrist. Nhân vật này được miêu tả khá cụ thể qua nhiều loại chi tiết:

Ngoại hình:	Dáng dấp đẹp đẽ, cao ráo (đây là một trong các chi tiết giúp thám tử khoanh vùng thủ phạm), uyển chuyển và nhanh nhẹn, bước đi thoăn thoắt và gương mặt cười mở, dễ gần, đôi mắt xanh.
Động cơ phạm tội:	Muốn được điểm cao, đạt được học bổng.
Cơ hội phạm tội:	Đề thi dễ hớ hênh.
Hành động phạm tội:	Sau khi luyện tập ngoài sân vận động trở về, Gilchrist vô tình phát hiện đề thi mà thầy Hilton đặt trên bàn. Không chống lại được cám dỗ, cậu đã vào phòng thầy và chép trộm đề thi. ⇒ Hành động bột phát, bùng bột.
Chứng cứ phạm tội:	Mảnh vỏ bút chì, mẩu đất, Để lại trong phòng thầy Hilton
Hành động, thái độ khi bị kết tội:	- <i>Quỳ thụp xuống cạnh bàn, hai tay ôm mặt và bật khóc</i> ⇒ Cậu xấu hổ vì hành động của mình; giọt nước mắt của Gilchrist chứng tỏ cậu không phải người gian dối mà chỉ nông nổi nhất thời. - <i>Chiếc găng tay, Vâng, ông nói đúng</i> ⇒ Cậu thẳng thắn thừa nhận hành động làm lỗi của mình, không quanh co dối trá. - Quyết định không dự thi ⇒ Dù mắc sai lầm, bản chất cậu là người ngay thẳng, tự trọng. Cậu ý thức được lỗi lầm của mình và quyết định không dự thi. - <i>Chính người này đã đưa tôi vào đường ngay</i> ⇒ Biết ơn, tôn trọng dành cho Bannister, người đã cứu mình khỏi bị lộ nhưng cũng đồng thời khuyên nhủ mình điều phải trái.

Qua những chi tiết này về nhân vật, có thể thấy: Gilchrist là người ngay thẳng, tự trọng, vốn không phải là người xấu nhưng khi bị cám dỗ và có cơ hội phạm tội thì cũng không vượt qua được bản thân. Tuy nhiên, dù có hành động dại dột, nông nổi nhưng cậu biết dừng lại kịp lúc, biết thẳng thắn thừa nhận lỗi lầm của mình và khắc phục hậu quả.

3.2.1.3. Nhân vật người kể chuyện

Trong các truyện trinh thám, người kể chuyện thường là người trong cuộc, được chứng kiến, tham gia, đồng hành cùng nhân vật người điều tra: các truyện *Ba sinh viên*, *Người dị dạng*, *Ba viên ngọc bích*, đều như vậy, nhân vật kể chuyện đều là bạn của nhân vật thám tử, trợ giúp điều tra cho nhân vật thám tử. Rất ít truyện được kể bởi một người đứng bên ngoài. Ví dụ, lựa chọn người kể chuyện trong truyện *Ba sinh viên* là nhân vật Watson - bạn thân của Sherlock Holmes khiến cho câu chuyện được kể đáng tin hơn. Mặt khác, nó cũng thể hiện một đặc trưng của truyện trinh thám: Thám tử trong các truyện trinh thám thường không đơn độc, anh ta luôn có một người bạn đồng hành.

3.2.1.4. Nhân vật nghi phạm, đồng phạm, cảnh sát

Mỗi truyện trinh thám thường nhiều nhân vật nghi phạm. Truyện *Ba sinh viên* có 4 nghi phạm (3 sinh viên và người hầu Bannister), *Bài hát đồng sáu xu* có 4 nghi phạm đều là người thân của nạn nhân (cháu gái Magdalen Vaughan, cháu trai Matthew, chú họ William Crabtree, thím Emily); truyện *Người dị dạng* có 3 nghi phạm là bà vợ của Barclay, người dị dạng, con chồn đen...

Các nghi phạm thường là những nhân vật có quan hệ rất gần với nạn nhân (người thân hoặc là học trò - nạn nhân là thầy giáo, tình địch (Người dị dạng)... thậm chí là kẻ đầu gối tay ấp với nạn nhân...) và đều có khả năng phạm tội rất cao. Điều lắt léo này khiến cho việc truy tìm, xác định đúng

thủ phạm vô cùng khó khăn. Trong truyện trinh thám, nhân vật nghi phạm là kiểu nhân vật phụ nhằm làm rõ phẩm chất, tài năng của nhân vật thám tử, luật sư điều tra.

Trong một số truyện trinh thám, còn xuất hiện nhân vật cảnh sát. Tuy nhiên, sự xuất hiện của các nhân vật này là hết sức mờ nhạt, chỉ được nhắc đến trong 1, 2 chi tiết trong lời của người kể chuyện hoặc lời nhân vật. Ví dụ: *Cảnh sát cho rằng cây gậy đó là một trong những vũ khí sưu tập của ông; Trong tình hình bế tắc như vậy, thiếu tá Murphy mời tôi xuống Aldershot để phụ giúp cảnh sát; Cảnh sát đã cho biết là cô Morrison (người đã cùng đi với bà Barkerclay vào buổi tối hôm đó), quả quyết là cô không biết chút gì về nguyên cớ đã gây ra cơn tức giận của bạn mình (Người dị dạng); Chẳng có kết quả gì về vụ án trên báo cả. Nhưng đó là những gì cảnh sát nghĩ; họ lục soát nhà cửa, họ chất vấn tất cả chúng tôi và Martha hết lần này đến lần khác... Và vì họ không biết là ai nên họ cũng giấu nhem luôn (Bài hát đồng sáu xu).* Nhìn chung, nhân vật cảnh sát trong các truyện trinh thám đều cho thấy một đặc điểm chung là yếu kém về năng lực điều tra, phá án. Và sự yếu kém của kiểu nhân vật cảnh sát này cũng càng làm nổi bật thêm năng lực của nhân vật thám tử, luật sư mà thôi.

3.2.1.5. Quan hệ giữa các nhân vật trong truyện trinh thám

Các nhà nghiên cứu lí luận và phê bình văn học cho rằng: mối quan hệ thường thấy giữa các nhân vật trong tác phẩm là quan hệ đối lập, đối chiếu, tương phản, bổ sung. [7, tr.162-164]

Trong truyện trinh thám, mặc dù nhân vật thám tử, luật sư là những nhân vật tốt (phẩm chất tốt, công bằng, chính trực, nhân hậu, vị tha, năng lực xuất sắc) nhưng những nhân vật nghi phạm, thủ phạm không hoàn toàn là người xấu, nhiều trường hợp thủ phạm phạm tội là do có cơ hội, do sự sơ hở của nạn nhân, phạm tội mang tính bột phát, không có chủ ý. Nên thực sự truyện trinh thám không có quan hệ đối lập, không có các tuyến nhân vật rõ ràng. Theo chúng tôi, trong loại truyện này, hệ thống nhân vật được tổ chức theo các kiểu quan hệ như sau:

- Quan hệ đối chiếu, tương phản:

Kiểu quan hệ này xuất hiện ở các cặp nhân vật: thám tử - thủ phạm (người đi tìm sự thật, công lí - kẻ phạm tội, trốn tránh công lí), thám tử - cảnh sát (người đi tìm sự thật, công lí, năng lực xuất sắc - người thực thi công lí, năng lực mờ nhạt), thám tử - đồng phạm (người đi tìm sự thật, công lí - kẻ che giấu tội phạm), nghi phạm - thủ phạm (có khả năng phạm tội nhưng không có cơ hội phạm tội hoặc không có động cơ phạm tội - kẻ có khả năng phạm tội và có cơ hội phạm tội hoặc có động cơ phạm tội; bị nghi ngờ nhiều - ít bị nghi ngờ)... Quan hệ đối chiếu, tương phản giữa các cặp nhân vật này chỉ làm rõ sự khác biệt giữa các nhân vật, đôi khi là tôn lên sự khác biệt ở một nhân vật trung tâm.

- Quan hệ bổ sung: Quan hệ này là quan hệ giữa các nhân vật cùng loại như: *thám tử/lưu sư - cảnh sát - người bạn đồng hành của thám tử; nghi phạm - thủ phạm - đồng phạm; nạn nhân, người nhà nạn nhân...* Cảnh sát điều tra về vụ án (trước khi thám tử/ lưu sư vào cuộc) và cung cấp cho thám tử thông tin về vụ án; người bạn đồng hành cùng thám tử/ lưu sư tham gia điều tra, phán đoán, suy luận. Thêm nữa, sự đầu hàng của cảnh sát hay những thắc mắc của người đồng hành càng làm rõ thêm năng lực phá án siêu phàm của thám tử/lưu sư... Các nhân vật bổ sung này là nhân vật phụ, làm dày lên các phẩm chất, năng lực khác nhau của nhân vật chính.

3.3. Cấu trúc bề sâu của truyện trinh thám (các lớp nội dung, ý nghĩa)

Cấu trúc bề sâu hay là các lớp nội dung, ý nghĩa của truyện được thể hiện thông qua cấu trúc bề mặt và cấu trúc trung gian.

Trước hết, nội dung của truyện trinh thám là câu chuyện về các vụ án ở các cấp độ khác nhau: lộ đề thi, ăn cắp, gây tai nạn, giết người, cướp của... được kể rất hấp dẫn, li kì. Tuy nhiên, cái đích cuối cùng của truyện trinh thám không phải chỉ để giải trí mà là những thông điệp hướng con người đến những giá trị nhân văn, nhân bản. Chẳng hạn, thông điệp từ câu chuyện trong *Ba sinh viên* là: *Sự trung thực và lòng tự trọng của con người trong cuộc sống, là tinh thần tôn trọng sự thật, thượng tôn pháp luật dù trong bất kì hoàn cảnh nào, mối quan hệ nào.*

Thông điệp từ truyện *Người dị dạng* là: *Nếu mình sống độc ác, tàn bạo với người khác, thì không ai khác, chính mình sẽ tự giết mình, tự huỷ hoại mình.*

Hay thông điệp từ câu chuyện trong *Bài hát đồng sáu xu* là: *Mọi sự sơ hở về tiền bạc, của cải đều có thể dẫn đến tai hoạ cho chính mình và khiến kẻ khác phạm tội ác.*

Và thông điệp chung từ các truyện trinh thám là: *Trong xã hội, tất cả mọi người đều phải thượng tôn pháp luật, dù trong bất kì hoàn cảnh nào, mối quan hệ nào.*

5. Kết luận

Nghiên cứu về cấu trúc nội tại của truyện trinh thám đã cho thấy: truyện trinh thám có những đặc trưng riêng biệt ở cả ba tầng cấu trúc. Những sự khác biệt đó là: kiểu nhan đề gợi nên các yếu tố của vụ án; kiểu cốt truyện đa tuyến, chuyện lồng trong chuyện; kiểu chi tiết li kì, hấp dẫn gây bất ngờ, kiểu thành phần lời nói (chủ yếu là lời thoại); kiểu nhân vật loại hình², mang đặc trưng tính cách cho loại nhân vật (nhân vật thám tử có tính cách, phẩm chất chung)... Những đặc trưng này phần nào sẽ gợi ý cho việc tiếp cận tác phẩm trinh thám từ góc độ cấu trúc - thể loại một cách hữu dụng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo Việt Nam, *Chương trình GDPT môn Ngữ văn 2018*.
2. Henri Benac, *Dẫn giải ý tưởng văn chương*, Nguyễn Thế Công dịch từ bản tiếng Pháp, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2005.
3. Bùi Mạnh Hùng (Tổng chủ biên), Nguyễn Thị Ngân Hoa (chủ biên), *Ngữ văn 9* tập hai, Bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2004.
4. IU. Lotman, *Cấu trúc văn bản nghệ thuật* (Trịnh Bá Đĩnh dịch), NXB ĐHQG Hà Nội, 2004.
5. Đinh Trọng Lạc, *Phong cách học văn bản*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 1994.
6. Phương Lưu, Trần Đình Sử, Nguyễn Xuân Nam, Lê Ngọc Trà, La Khắc Hoà, Thành Thế Thái Bình, *Lí luận văn học*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2002.
7. Trần Đình Sử (chủ biên), La Khắc Hoà, Phùng Ngọc Kiêm, Nguyễn Xuân Nam, *Lí luận văn học*, tập 2 (tác phẩm và thể loại văn học), NXB Đại học Sư phạm, 2024.
8. Nguyễn Thị Thu Thủy, *Điểm nhìn và ngôn ngữ trong truyện kể* (tái bản lần thứ ba), NXB ĐHQG, Hà Nội, 2022.
9. Nguyễn Thị Thu Thủy, *Cấu trúc bài thơ Lá Diêu Bông*, Kì yếu Hội thảo Khoa học quốc gia Hoàng Tuệ, NXB Dân Trí, Hà Nội, 2023.
10. Nguyễn Minh Thuyết (Tổng chủ biên), Đỗ Ngọc Thống (chủ biên), *Ngữ văn 9*, tập 2, Bộ sách Cánh diều, NXB Đại học Sư phạm TP. Hồ Chí Minh, Công ty CPĐT Xuất bản - Thiết bị Giáo dục Việt Nam, 2024.

² Nhân vật loại hình: Là loại nhân vật thể hiện tập trung các phẩm chất xã hội, đạo đức của một loại người nhất định của một thời. Đó là nhân vật nhằm khái quát cái chung về loại của các tính cách [6, tr.288].